

BEVEZETŐ

Több száz résztvevős összejövetel esetében magától értetődik, hogy a tudományos színvonal nem lehet mindvégig egyformán magas. A Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság X. kongresszusa sem volt kivétel ebben a tekintetben. Akadt kutató, ki éppen ezért a maga szempontjából majdnem hasznosabbnak találta az előkészítő ülészakot, melyet a szervezet leköszönő elnöke, Eva Kushner szervezett. Anélkül, hogy magunkénak tennők ezt a véleményt, el kell ismerni, hogy az 1982. augusztus 18–20. között a montreáli McGill egyetemen *Új irányzatok az irodalomtörténet elméletében* címmel megrendezett eszmecserén valóban fesztelenebb érdemi vita alakulhatott ki, mint az augusztus 22–29. közötti héten a New York City University épületeiben lebonyolított kongresszuson, mivel az előadóknak szigorúan korlátozott száma itt lehetővé tette, hogy mindegyikük végighallgassa az összes fölolvast. Ugyanerre New Yorkban természetesen nem volt mód, hiszen a néhány együttes üléstől eltekintve egyidőben legalább nyolc teremben folyt a munka, a dolgozatok tíz lapos terjedelme kevésbé engedte meg a gondolatmenet bővebb kifejtését, a kérdések éppen ezért olykor kissé formális vagy tájékoztató jellegűek voltak, ha pedig az előadó egy–két lappal túlhaladta a megengedett hosszúságot, még hozzászólásra sem igen maradt idő. A közönség egyik teremből a másikba áramlott, s így szerzett futó benyomásaiból inkább mozaikszerű, mintsem tárgyilagos összképet alakíthatott ki magában az elhangzottakról. Így azután a magunk tanulságai is esendők, hiszen olykor a véletlen is befolyásolta, mit is ismertünk meg a kongresszus anyagából.

Mindez korántsem jelenti, hogy ne lett volna óriási jelentősége az Anna Balakian és munkatársai által irányított kongresszusnak. Fölbecsülhetetlen az a közvetett tudományos érték, mely abból származik, hogy a világ legkülönbözőbb országaiban, sőt földrészein dolgozó tudósok érintkezésbe kerülnek egymással. A magyar résztvevők is hálával tartoznak azért, hogy alkalmuk volt megfigyelni: milyen irányzatok uralkodnak a nemzetközi irodalomtudományban, s mely módszerek vonzóereje van növekedőben. Most látható világosan, mennyire igaza volt irodalmáraink közül azoknak, akik már a hatvanas évektől sürgették a magyar jelenléte az AILC-ben, hiszen így lehetőséget teremtettek arra, hogy lemérhessük saját magunk szakmai értékét. Ezen a kongresszuson mintegy kívülről mérícskélhettük a magyar tudomány súlyát, örömmel tapasztalván, hogy a hasonló országok többségénél többet nyomunk a latban – ennek köszönhető, hogy Sötér István után Vajda György Mihály személyében másodszor is magyar elnököt választott a szervezet –, de egyszersmind tudomásul véve, hogy a gyors vitatkozásban és a gondolatmenet árnyalt kifejtésében döntő szerepe van a nyelvtudás szintjének, s ebben a vonatkozásban nem járunk élen.

A kongresszus előre kijelölt témái közül az első *Az irodalomtörténet általános kérdései* címet viselte. Az ide tartozó részletek a dráma szövegének és előadásának kölcsönhatásával, a hagyomány és újítás XVII. századi rangjával, az irodalmi esemény természetével s történetiségével, az irodalomtörténet és a társadalomtörténeti módszertan összefüggésével, az irodalomtörténeti változás értelmezésével, valamint az irodalmár válogató szempontjaival, leírás és értékelés kapcsolatával foglalkoztak. E rendkívül tág kérdéskörben óhatatlanul is nagyon szerteágazó előadásokra került sor. Pierre Gobin (Kingston, Kanada) Northrop Frye szellemét idézte elvont műfaji fölosztásával, Andrew Kennedy (Bergen) írott és beszélt dialógus viszonyáról értekezett, José Lambert (Leuven) az általa irányított nagyszabású fordítástörténeti vizsgálat alapelveit ismertette. A magyar kutatók közül Klaniczay Tibor hagyománynak és újításnak a barokkban és a manierizmusban játszott szerepét hasonlította össze, Nyirő Lajos az irodalmi tény történeti és elméleti vetületének kapcsolatáról, H. Szász Annamária a XX. századi esszéregényről, Karafiáth Judit pedig az Irodalomtudományi Intézetben folyó értékszociológiai kutatások módszeréről számolt be.

Lehetett-e változást érzékelni a korábbi kongresszusokhoz képest? A nagy áttörés már az előző, innsbrucki kongresszuson megtörtént. Itt vált nyilvánvalóvá, hogy az újabb nemzedék már semmiféle ellentétet nem ismer összehasonlító irodalomtudomány és elméleti igény között. New Yorkban továbbfejlődött a korábban megindult folyamat: nemcsak e két tudományág került közel egymáshoz, de az irodalom külső és belső megközelítésének szembenállása is végképp eltűnt. Már a középső nemzedékhez tartozó tudósoknál is észre lehetett venni a kiegyenlítésükre való törekvést. J. B. Vipper (Moszkva) például kísérletet tett arra, hogy túlhaladjon a barokk egyoldalúan eszmélettel stílustörténeti meghatározásának hamis végletein, Jean Weisgerber (Bruxelles) pedig csakis történeti tények és irodalmi szövegek együttes vizsgálatát nevezte kielégítő irodalomtörténetírásnak. Elrud Ibsch (Amsterdam) még tovább ment: a befogadáesztétika nevében már olyan történetírást sürgetett, amely az olvasóknak az evolúciós elvre adott válaszát is tekintetbe veszi. Bizonyos mértékig hasonló követelményt állított fel Kibédi Varga Áron (Amsterdam), ki az irodalmi művek kölcsönhatását jelölte meg lehetséges kiindulópontként a jövő történetírói számára, összhangban a kongresszus egyik kerekasztalának résztvevőivel.

Előre várható volt, hogy az első téma túlzott általánossága miatt elméletileg kevésbé igényes előadásokra is módot fog adni. A második cím – *Összehasonlító költészet* – ezzel szemben már önmagában is fogalmi rendszerességet sugallt. A valóságban – ha jól ítéltük meg – mégis e második kérdéskör vizsgálatában volt egyenetlenebb a színvonal. Külön részlegben került megvitatásra a költői forma elmélete, költészet és eszmeiség viszonya, a hermetizmus, a szürrealizmus, valamint Kelet és Nyugat költői rendszereinek összevetése. Két magyar dolgozat szerepelt a programban: Pál József a XVIII. század végének olasz és magyar költészetéről és a magunké szerves forma és nyelvi viszonylagosság kölcsönös függőségéről. A legtöbb előadó a költészetéről hirdetett vélemények történeti elemzésére vállalkozott. John L. Mahoney (Boston) az utánzás klasszicista és romantikus értelmezését, Wladimir Krysinski (Montréal) XX. századi költőknek a subjektív és az autonóm költeményről vallott nézeteit, H. M. Klein (Norwich) XIX. és XX. századi német lírikusoknak az elkötelezett művészetéről adott meghatározásait hasonlította össze.

Sokkal kevesebben törekedtek a költői formák összehasonlító tanulmányozására. Haskell Block (Binghamton) arra a kérdésre keresett választ, miféle szerepei lehetnek a csöndnek századunk költészetében, Darko Suvin (Montréal) pedig a regénybeli szereplők jelentésszintjeit próbálta meghatározni. Kritikatörténet és önálló elméletalkotás között mintegy átmenetet képviselt az a dolgozat, melyben Pierre Laurette (Ottawa) a költői forma eddig ismeretes értelmezéseit rendszerezte, némi fönntartásokkal elfogadván azok ítéletét, akik a műalkotást nyitott folyamatként szemlélik.

Ehhez a gondolatkörhöz kapcsolható Linda Hutcheon (Toronto) okfejtése, mellyel a „Szövegközöttség és hatás” című vitához járult hozzá. Noha valódi kerekasztalnak kevéssé bizonyult ez az eszmecsere, hiszen csak az előre megírt szövegek fölolvására volt idő, megítélésünk szerint ez az ülés volt a legélénkebb a kilenc hasonló rendezvény közül. Három vitában jutott szóhoz magyar tudós: az orális költészetről Nagy Péter, a szürrealizmusról Ferenczi László, a világirodalom oktatásáról Vajda György Mihály fejtette ki véleményét. Változó színvonala ellenére még a fordításról szóló ülészak érdemelt figyelmet, részint Gideon Toury (Tel Aviv) kiemelkedően érdekes fölszólalása révén, melyben nyelvészeti alapozású fordításelméletének előföltevéseit ismertette, részben azért, hogy José Lambert – az összes többi összefoglalóval ellentétben – alapos rendszerezésben méltatta az általa vezetett részlegben fölolvastott dolgozatokat.

Egy témáról nem szölkünk még, az amerikai földrészen belüli kapcsolatok kérdésköréről. Noha ez kevésbé tette lehetővé az elméleti általánosításokat, a tudományos érdeklődésnek az egész kongresszuson megnyilvánuló irányváltozása ebben a részlegben is érvényesült. Mario J. Valdes (Toronto) Latin-Amerika irodalmainak szószólójaként jegyezte meg, hogy az összehasonlító kutatók eddigi korszakolása kevéssé használható az általa képviselt kultúrában. Közös nevezőt keresvén, ő is a befogadás tanulmányozásában jelölte meg a *littérature comparée* művelőinek elsőrendű föladatát. Véggövetkeztetése így összhangban állt Elrud Ibsch kiinduló tételével, s főként Linda Hutcheon álláspontjával, ki a szövegközöttséget olyan olvasó-központú irodalomszemlélet alapelvének tekinti, melyet a romantika ellenhatásaként föllépett avantgarde – korábbi hagyományra hivatkozva – fogalmazott meg.

Önként adódik a végkövetkeztetés. Az AILC IX., ausztriai ülésén önálló részleg foglalkozott a befogadás esztétikájával. A legutóbbi három év alatt ennek az irányzatnak a vonzóereje iránymódosulást váltott ki az összehasonlító irodalomtudományban. New Yorkban már a legkülönbözőbb témák előadói emlékeztettek arra, hogy csakis akkor szerzünk érvényt az irodalom történetiségének, ha fölismerjük: egyetlen műnek sincs végleges magyarázata, mivel az irodalmi szövegek csakis egymáshoz képest értelmezhetők, s a megfejtésnek különböző hagyományai vannak. A magyar irodalomtudomány számára is üdvös lesz, ha művelői a jövőben az eddiginél jobban figyelembe veszik ezt az alapigazságot.

Szegedy-Maszák Mihály